

AGATA CIEŚLIK

ORCID 0000-0002-5426-0647

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

„GŁOS WIELKOPOLANEK - TYGODNIK SPOŁECZNO-NARODOWY DLA KOBIET WSZYSTKICH STANÓW” (1908-1924) - STAN BADAŃ I MOŻLIWOŚCI ŹRÓDŁOWE

ABSTRACT. Cieślik Agata, „*Głos Wielkopolanek – tygodnik społeczno-narodowy dla kobiet wszystkich stanów*” (1908-1924) – *stan badań i możliwości źródłowe* [Głos Wielkopolanek – A Socio-National Weekly for Women of All Classes (1908-1924): State of Research and Possible Uses as Source Material] *Studia Edukacyjne* no. 76, 2025, Poznań 2025, pp. 117-130. Adam Mickiewicz University Press. ISSN 1233-6688. Submitted: 25.05.2025. Accepted: 01.07.2025. DOI: 10.14746/se.2025.76.8

The author takes up the topic of the state of research around the *Głos Wielkopolanek* magazine. Citing successive ways of characterizing it so far and examples of the use of the contents, she demonstrates the numerous research opportunities offered by the periodical.

Key words: women's press, press history, herstory, Prussian partition, early 20th century

Wprowadzenie

Prasa zaboru pruskiego, a szczególnie prasa kobieca nie jest w pełni zgłębionym tematem w badaniach historiograficznych. Jakkolwiek można wskazać kilka ważnych syntez dotyczących prasy kobiecej na ziemiach polskich, takich jak praca Jerzego Frankego *Prasa kobieca w latach 1820-1918. W kręgu ofiary i poświęcenia* czy też książka Zofii Zaleskiej, zatytułowana *Czasopisma kobiece w Polsce (materiały do historii czasopism) rok: 1818-1937* oraz szczegółowe opracowania poszczególnych periodyków (Chwastyk-Kowalczyk, 2003; Laneuskaya, 2010; Majer, 2014; Sokół, 1982), to jednak wciąż brakuje całościowego, osobnego opracowania tego tematu. Natomiast w pozycjach poświęconych prasie zaboru pruskiego, między innymi *Zarys dziejów prasy lokalnej*

w Wielkopolsce Ryszarda Kowalczyka, „Głos Wielkopolanek – tygodnik społeczno-narodowy dla kobiet wszystkich stanów”, nie został opisany. Istnieją takie szkice, jak wspomniane wyżej syntezy Frankego i Zaleskiej, w których „Głos Wielkopolanek” został zauważony i ogólnie opisany, jednak jest on tam wzmiankowany jedynie jako jeden z przykładów czasopism kobiecych na ziemiach polskich, nie zaś jako osobny i godny uwagi tytuł (Franke, 1999; Zaleska, 1938).

Niniejszy artykuł, który ma charakter przeglądowny, ma na celu przedstawić obecny stan wiedzy, stan badań nad czasopiśmem zatytułowanym „Głos Wielkopolanek – tygodnik społeczno-narodowy wszystkich stanów”, które ukazywało się w Poznaniu w latach 1908-1924. Pomimo iż historycy wskazują, że był to znaczący tytuł (Kanafocka, 2014, s. 11), okreśłany „raczej owocem przemian społeczno-narodowych niż ich zaczynem”, to wciąż nie doczekał się monografii (Cieřlik, Strykowski, w druku). Zauważając potrzebę podjęcia tego tematu, niniejszy artykuł ma za zadanie stać się do niego niejako przyczynkiem, opisując aktualny stan badań, dostępność materiałów źródłowych, a także wskazując możliwości badawcze.

Na potrzeby obecnych rozważań prasę kobiecą definiuje się za Katarzyną Orecką jako „czasopisma adresowane dla kobiet, które można rozpoznać po tytule, podtytule lub artykule programowym redakcji” (Orecka, 2010, s. 23; Sokół, 1983, ss. 5-12; Zaleska, 1938, ss. 5-6 i in.). Zgodnie z takim przyjętym kryterium, analizowane źródło, „Głos Wielkopolanek” w pełni wpisuje się w semantykę prasy kobiecej. Początki prasy intencjonalnie kierowanej do kobiet w zaborze pruskim sięgają roku 1840. Wówczas zaczął ukazywać się „Dziennik Domowy”, poświęcony życiu domowemu, rodzinnemu i towarzyskiemu, zawierający powieści, opowiadania, ciekawostki ze świata, a także przegląd mody (Wieland, 2006). Jego druk zakończono w 1847 roku, a kolejne znaczące czasopiśmo – „Dwutygodnik dla Kobiet” pojawiło się w Poznaniu dopiero w latach 80. XIX wieku. Ukazywało się, w co drugą sobotę od roku 1880 do 1885 – wówczas jego nazwę przekształcono na „Tygodnik beletrystyczny i naukowy”. Pod zmienionym tytułem było publikowane do jesieni roku 1886. O ile treści umieszczane na łamach „Dziennika Domowego” były dość ogólne i dotyczyły kwestii życia domowego, towarzyskiego, jak również mody paryskiej, porad kulinarnych i relacjonowania ruchu kobiecego, tak w „Tygodniku” nastąpiła już pewna specjalizacja – redakcja zabiegała, aby poszerzyć drukowane treści o tematykę *stricte* naukową, dążąc do „rozbudzenia umysłowego” czytelników w obliczu trudnej sytuacji Polski będącej wciąż pod zaborami (*Od Redakcji*, 1885, s. 1). Na łamach „Tygodnika” publikowano wiadomości literackie, komentowano spektakle teatralne, a także omawiano ówczesne wydarzenia kulturalne oraz prezentowano artykuły popularyzujące wiedzę naukową

z różnych dziedzin. Kolejnym znaczącym tytułem była „Pracownica”, która w 1909 roku została przemianowana na „Gazetę dla Kobiet” i stała się organem „Związku Stowarzyszeń Kobiet Pracujących”, z siedzibą w Poznaniu. Było to czasopismo kierowane do kobiet pracujących zarobkowo. Tytuł ukazywał się z przerwami do roku 1938.

W 1908 roku na kobiecym poznańskim rynku prasowym zaczął ukazywać się „Głos Wielkopolanek – tygodnik społeczno-narodowy dla kobiet wszystkich stanów”, który utrzymał swoją działalność do roku 1924. Kontynuował on i nawiązywał w swoich narracjach do „starszych siostrzyc”, jednocześnie nadając nową jakość prasie adresowanej do kobiet. Na łamach „Głosu Wielkopolanek” kobiety traktowano bowiem już nie tylko jako archetypiczne Matki-Polki doglądające swoją pracę ogniska domowego, ale dostrzegano, oczywiście, także rolę kobiety jako matki i żony, uznając to za jej pierwsze powołanie. Jednocześnie, zauważano jednak, że kobiety powinny być świadomymi obywatelkami, żywo interesującymi się sytuacją polityczną i społeczną, w jakiej się znajdują. Ponadto, zachęcano kobiety do kontynuowania nauki, szkolenia się zawodowego, podejmowania pracy zarobkowej. Wszystko po to, aby podnosić poziom życia nie tylko własnego, ale także polepszać sytuację narodu polskiego.

Numer okazowy czasopisma ukazał się 5 kwietnia 1908 roku w Poznaniu. Wydawcą „Głosu Wielkopolanek” przez cały okres jego istnienia był Zygmunt Marweg, a pierwszą redaktorką – Emilia Karwowska. Później stery w pierwszym roku funkcjonowania pisma przejmowali kolejno: Maria Rogalińska i Stefan Frankowski. Redaktorami w następnych latach byli: Józef Zieliński, Henryk Mierkiewicz, Edward Pieczyński, Walenty Nowicki, Michał Majerski, Tadeusz Powidzki, Wincenty Szpotański oraz Dionizy Królikowski¹.

Gazeta ukazywała się w nakładzie 7,8 tys. egzemplarzy do roku 1909, od tego momentu nakład nieregularnie wzrastał do 9,5 tys. egzemplarzy i wracał do początkowego 7,8 tys. (Morawska-Tołek, 2023, s. 121). Początkowo składała się ona z trzech działów – ogólnego, ilustrowanego oraz powieściowego. Ze względu na niepełność zachowanych źródeł, można oszacować, że w okolicach końca I wojny światowej, a na pewno od roku 1919, dział ogólny zespolono z ilustrowanym, natomiast osobno funkcjonował dział powieściowy.

Zofia Zaleska opisując „Głos Wielkopolanek”, zwróciła uwagę na jego wybitnie patriotyczny ton oraz prezentowany wysoki poziom, a także na konkretnie uporządkowane treści. Analiza zachowanych numerów pozwala potwierdzić ten, utrzymujący się w treściach, charakter patriotyczny oraz drukowanie artykułów o wysokim poziomie merytorycznym. Czasopismo

¹ Nazwiska te można odnaleźć w zachowanych stopkach redakcyjnych.

dzieliło się na trzy działy – ogólny, ilustrowany i powieściowy (Zaleska, 1938, ss. 146-147). W dziale ogólnym znajdowały się odezwy dotyczące spraw bieżących, donoszono o zbliżających się rocznicach historycznych, drukując związane z nimi artykuły, pojawiała się poezja, relacjonowanie spraw niewieřcich, między innymi przebieg wieców kobiet czy teŹ dokonania kobiet na polu działań feministycznych w innych zaborach i poza nimi. Drukowano teŹ skorowidz zebrań, listy czytelniczek oraz przepisy kulinarne i porady higieniczne. Kolejny dział ilustrowany skupiał się na treřciach ořwiatowych – zazwyczaj otwierany był wierszem, a dalej moŹna było znaleźć artykuł dotyczący kwestii kulturalnych bądź historycznych, publikowano teŹ legendy i opowiadania oraz porady z zakresu troski o zdrowie i higienę ciała. To włařnie w tym dziale moŹna teŹ było zajrzeć do rubryki „Czcijmy pamięć ojców”, w której szczególnie wyrażała się troska o edukację historyczną i powszechną znajomość historii Polski. Obok treřci patriotycznych znajdowały się teŹ tak zwane męczygłównki, czyli łamigłównki dla czytelników, odpowiedzi redakcji na nadsyłane listy i ogłoszenia. To na końcu tego działu drukowano stopkę redakcyjną. Ostatnią stanowiła część powieściowa, zawierająca drukowane w odcinkach powieści, jak równieŹ nowele, opowiadania, anegdoty, żarty i dowcipy.

W opublikowanym w numerze okazowym programie czasopisma przedstawiono, Źe poprawę niedoli narodu polskiego osiągnąć moŹna „jedynie przez ořwiecenie, umoralnienie i lepsze wychowanie narodowe w prawdziwym duchu obywatelskim”. Redakcja jednoznacznie twierdziła „(...) Źe tylko Polki ořwiecone mogą razem z Polakami współdziałać skutecznie w dźwiganie się naszym i duchowem i ekonomicznem (...)” (*Od Redakcji*, s. 1). Odbiciem tych załoŹeń były treřci publikowane na łamach tygodnika – szczególnie zauważalne są one w pierwszych miesiicach funkcjonowania czasopisma, w których zachęcano Polki, aby edukowały się, angaŹowały w działania Towarzystwa Czytelni dla Kobiet, brały udział w wiecach, zrzeszały się w stowarzyszeniach, do których dotąd nie miały dostępu. W pierwszym numerze moŹna teŹ znaleźć stanowisko redakcji wobec ruchu feministycznego, w którym jasno stwierdza się, Źe czasopismo nie będzie mieć charakteru *stricte* feministycznego, ale teŹ śledzić doniesienia z zakresu działań tego ruchu zarówno z ziem polskich, jak i ze řwiata. Takie nastawienie do kwestii kobiecej jest reprezentatywne dla podejřcia Polek w ówczesnym zaborze pruskim – tutaj bowiem wykształciła się swoista wersja feminizmu, dostrzegająca waŹność spraw kobiecych, jednoczeřnie uznająca pierwszeństwo sprawy narodowej (Szudarek, 2019, s. 21).

Joanna Morawska-Tolek zauwaŹa, Źe wraz ze zmianą kierownictwa redakcji i przejęciem jej przez męczyzn, po kilku pierwszych miesiicach działania czasopisma, „Głos Wielkopolanek” miał stać się bardziej „profamilijnym”

tytułem (Morawska-Tołek, 2024, s. 121). Oprócz redakcyjnych przetasowań, na zmianę narracji wpływ mogła też mieć ustawa o stowarzyszeniach z roku 1908, która pozwalała kobietom na, dotąd zakazywany, aktywny udział w stowarzyszeniach, których celem była działalność o charakterze politycznym. Wówczas „Głos Wielkopolanek” wzywał swoje czytelniczki do korzystania ze swoich nowych możliwości.

Charakteryzując treści publikowane na łamach „Głosu Wielkopolanek”, Jerzy Franke uznaje go za najbardziej uniwersalne pismo, bowiem

obok poważnej publicystyki publikowane materiały poradnikowe, patriotyczne wiersze sąsiadowały z odcinkiem sensacyjnej powieści i humorystyki, a ilustracje sybiraków przeplatały się z konterfektami niewolnic w haremie (Franke, 1999, s. 254).

Tygodnik ten miał też, według badacza, silnie realizować motywy prasy kobiecej, zachęcające do wyrzeczeń i poświęceń w imię sprawy narodowej (Franke, 1999, s. 254).

Oprócz zauważalnych zmian w narracji, dokonano również retuszu w wyglądzie gazety – na jej łamach pojawiało się coraz więcej reklam i inserat. Wśród publikowanych ogłoszeń dominowały zachęcające do korzystania z usług i sklepów przeznaczonych dla pań, między innymi drogerii „Universum” pana Śniegockiego („Głos Wielkopolanek”, 1910, s. 15), magazynu z kapeluszami „Rembrandt” („Głos Wielkopolanek”, 1917, s. 15), a także odwiedzania klinik kobiecych, na przykład dra Faligowskiego, specjalizującego się w leczeniu kobiet. Wśród ogłoszeń natomiast, oprócz informacji o możliwościach podjęcia nauk lub kursów, można było na przykład znaleźć ofertę szkoły kroju i szycia pani Szpotańskiej (*Szkoła kroju szycia...*, „Głos Wielkopolanek”, 1908, 1, s. 16) czy rozpoczęcia pracy jako freblanka (*Potrzebna freblanka...*, „Głos Wielkopolanek”, 1908, 4, s. 8). Znaczną część drukowanych w ich ramach treści stanowiły ogłoszenia matrymonialne, donoszące o panach poszukujących towarzyszek życia, ale także i pań życzących sobie „korespondencji z przystojnym panem”, zaznaczając jednocześnie wykluczenie kupców (*Młoda panienka...*, „Głos Wielkopolanek”, 1908, 11, s. 8).

Dla podkreślenia roli pisma istotne jest wskazanie na współpracujących z nim twórców, wśród których były między innymi Maria Konopnicka i Jadwiga ze Zubrzyckich Strokowa (Cieślak i Strykowski, w druku). W kontekście pierwszej powszechnie uznaje się, że tekst „Roty” po raz pierwszy opublikowano na łamach „Gwiazdki Cieszyńskiej”, w listopadzie 1908 roku, jednakże to na łamach „Głosu Wielkopolanek” już w sierpniu roku 1908 wydrukowano jej pierwszą zwrotkę („Głos Wielkopolanek”, 1908, 21, s. 1). Wydawano również w odcinkach powieści, między innymi Henryka Sienkiewicza na przykład *Quo vadis* oraz Marii Rodziewiczówny, *Dewajtis*, a także *Sędziów* Stanisława Wyspiańskiego. W „Głosie Wielkopolanek” swoje teksty

publikowały teŝ wybitne działaczki społeczne ówczesnego Poznania, między innymi Helena i Zofia Rzepeckie (Cieřlik i Strykowski, w druku) oraz Zuzanna Morawska (Cieřlik i Strykowski, w druku).

Zatem, „Głos Wielkopolanek” znacząco wyróżniał się spośród grona swoich poznańskich „starszych siostrzyc” uniwersalnością publikowanych treści, a także poziomem zaangażowania kobiet w proces redagowania czasopisma. Pomimo swojej wyjątkowości, wciąż jednak pozostaje mało zbadanym przykładem prasy kobiecej.

Podstawa źródłowa oraz stan badań

Obecnie zachowane numery „Głosu Wielkopolanek” nie są, niestety, kompletne. Najwięcej znajduje się ich w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu, zdigitalizowane i udostępnione na stronie Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej. Skany te nie są pełne – pierwszy z zamieszczonych roczników posiada tylko dział ogólny, bez ilustrowanego i powieściowego, pozostałe zaś są wybrakowane, a niektórych nie ma wcale (np. brak roczników IV i V). Numery „Głosu Wielkopolanek” znajdują się także w Bibliotece Raczyńskich w Poznaniu, Bibliotece Kórnickiej, Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu, Bibliotece Narodowej w Warszawie, Bibliotece Państwowej Akademii Nauk w Gdańsku oraz w zbiorach wrocławskiej Biblioteki Ossolineum. Niestety, każde z tych miejsc dysponuje zaledwie pewną częścią całego nakładu. Celem uzyskania jak najdokładniejszego zbadania „Głosu Wielkopolanek” przeprowadziłam kwerendę w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu oraz Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu, a także w Bibliotece Narodowej w Warszawie i Bibliotece Gdańskiej Państwowej Akademii Nauk. Jednakże, gromadząc numery pochodzące z zasobów wszystkich wyżej wymienionych instytucji, nie udało się skompletować wszystkich wydanych roczników „Głosu Wielkopolanek”, a jedynie jego większość, choć nie w całości. Szczególnie problematyczne jest skompletowanie numerów z lat 1914-1918, a więc drukowanych w okresie I wojny światowej.

Dotychczas „Głos Wielkopolanek” nie doczekał się całościowego, wyłączenie jemu poświęconemu, opracowania. Tytuł ten pojawiał się jedynie we wzmiankowanych już pracach prasoznawczych dotyczących historii prasy kobiecej, stanowiąc jeden z omawianych elementów. Zofia Zaleska w swojej książce, zatytułowanej *Czasopisma kobiece w Polsce (Materiały do historii czasopism)*. Rok 1818-1937, wydanej w Warszawie w roku 1938, dokonała krótkiej charakterystyki „Głosu Wielkopolanek”, podkreślając jego patriotyczny charakter oraz wysoki poziom. Badaczka twierdziła, że za redakcję gazety

odpowiedzialna miała być Emilia Karszewska lub Kraszewska – w tekście występują obydwie pisownie nazwiska. Ze stopki redakcyjnej wiadomo, że faktycznie Emilia Kraszewska była redaktorką „Głosu Wielkopolanek”, jednak tylko pierwszych jego 15 numerów, jako że później następowały wielokrotne zmiany na tym stanowisku. Podsumowując jego charakterystykę, Zaleska zaznaczyła:

Pismo dążyło wyraźnie do propagandy nauki historii polskiej jako jednego ze środków walki z wynaradawianiem, jednocześnie pilnowało żywo spraw bieżącego życia narodu i podnoszenia kultury życia codziennego obyczajowego i gospodarczego (Zaleska, 1938, ss. 146-147).

Choć opracowanie tej autorki dobrze oddaje ducha „Głosu Wielkopolanek”, to jest ono bardzo ogólne i niepozbawione błędów. Pomyłki odnoszą się między innymi do kierownictwa redakcji czy kwestii podziału czasopisma na poszczególne rozdziały. Według Zaleskiej, istniały trzy działy liczące odpowiednio 8, 16 i 16 stron (Zaleska, 1938, ss. 146-147), jednak uległo to zmianie najprawdopodobniej około końca I wojny światowej, bowiem od roku 1919 znajdujemy w czasopiśmie tym tylko dwa działy – ogólny i powieściowy; zmienia się też liczba stron. Zatem, Zaleska trafnie podsumowuje działalność redakcji, dokonując pewnej syntezy, jednakże szczegółowe badania należy pogłębić.

Kolejna wzmianka na temat „Głosu Wielkopolanek” znajduje się w książce Jerzego Franke *Polska prasa kobieca w latach 1820-1918*, wydanej w 1999 roku. W pozycji tej omawiany periodyk pojawia się jako przykład konserwatywnej prasy kobiecej zaboru pruskiego. Jednocześnie Franke, opisując kontekst polityczny momentu ukazywania się pisma (wzmagająca walka z opresyjną germanizacją), wskazuje na przyczyny przyjęcia takiego charakteru narracji. Badacz z jednej strony dostrzega, wzmiankowaną już, uniwersalność pisma, wykazując duży przekrój publikowanych na jego łamach treści. Jednocześnie zaś, przytaczając liczne przykłady treści o charakterze profamilijnym, uznaje, że

Tygodnik poznański najmocniej eksploatował archetypiczne motywy prasy kobiecej: poświęcenie, ofiarę, wyrzeczenie, prymat powinności społecznych, narodowych, patriotycznych nad osobistymi (Franke, 1999, s. 260).

Nie sposób nie zgodzić się z tym, ponieważ wszystkie te motywy są silnie reprezentowane w publikowanych treściach, jednakże „Głos Wielkopolanek” przy tym wszystkim wciąż relacjonował także postępy ruchu feministycznego, zachęcając kobiety, aby się rozwijały i uniezależniały.

Joanna Morawska-Tołek, w swojej rozprawie doktorskiej *Wzorce matki i macierzyństwa w świetle poznańskich czasopism dla kobiet na przełomie XIX*

i XX wieku, wykorzystuje „Głos Wielkopolanek” jako źródło służące do narekreńszenia obrazu tytułowej matki. Autorka, jak wcześniej Franke, zwraca uwagę na korelację pomiędzy zaostrzającą się polityką antypolską zaborcy a patriotyczną narracją czasopisma. To ona przypisuje przetasowaniom redakcyjnym – przejęcie funkcji redaktora przez mężczyzn związanych z narodową demokracją – modyfikację charakteru treści. O ile refleksja ta ma realne odzwierciedlenie w publikowanych tekstach, o tyle pojawiają się przy niej pewne nieścisłości odnoszące się do składu redakcyjnego. Otóż, J. Morawska-Tołek stwierdzając rozbieżności, na jakie natrafiła próbując ustalić skład redakcyjny, uznaje za pierwszą redaktorkę pisma Helenę Rzepecką, na którą powołuje się z kolei redakcja warszawskiego „Steru”, adresując swoją odezwę do „Głosu Wielkopolanek” właśnie do Rzepeckiej, określanej mianem „redaktorki” (Morawska-Tołek, 2024, s. 122). Niestety, w zachowanych stopkach redakcyjnych nazwisko to się nie pojawia, choć H. Rzepecka na łamach „Głosu Wielkopolanek” publikowała swoje treści wielokrotnie. Jeśli zaś chodzi o zachowane stopki redakcyjnej, to dostęp do nich jest utrudniony, bowiem na przykład zdigitalizowane numery czasopisma dostępne w Wielkopolskiej Bibliotece Cyfrowej tworzą, po pierwsze, niekompletne roczniki, po drugie – często nie mają działu powieściowego, na końcu którego znajduje się stopka. Kwerenda przeprowadzona w Zbiorach Specjalnych Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu pozwoliła wykazać, że zgromadzone tam numery, udostępniane za pomocą WBC, są niepełne. Ustalenie pełnej listy osób sprawujących funkcję redaktora w pierwszym roku istnienia czasopisma staje się możliwe dopiero po przejrzaniu pełnego rocznika „Głosu Wielkopolanek”, znajdującego się w Zbiorach Specjalnych Biblioteki Narodowej w Warszawie.

Swoistą próbą zbudowania głębszego obrazu czasopisma jest, będący obecnie w druku, artykuł: „Oświecać i współdziałać – „Głos Wielkopolanek” jako przestrzeń promowania czytelnictwa i twórczości literackiej kobiet w zaborze pruskim”, autorstwa Agaty Cieřlik i Adama Stryjakowskiego. Tekst ten skupia się na analizie pierwszego rocznika czasopisma. Autorzy wykazali, że zachęcało ono kobiety do samokształcenia i wzajemnego wspierania się, głównie poprzez promocję czytelnictwa. Autorki miały zapewnioną przestrzeń do publikowania swoich prac, z której aktywnie korzystały. Tygodnik konsekwentnie realizował swój program, łącząc treści patriotyczne z umiarkowanymi postulatami emancypacyjnymi. W ten sposób powstała charakterystyczna narracja, łącząca konserwatyzm z postępem, osadzona w idei wielkopolskiej pracy organicznej.

Powyższe przykłady nie wyczerpują jednak w pełni możliwości badawczych, jakie reprezentuje „Głos Wielkopolanek”. W artykule „Kwestia narodowa i kwestia kobieca. Zadania Wielkopolanek w obliczu zaostrzenia poli-

tyki germanizacyjnej w 1908 r. w opinii warszawskich czasopism dla kobiet” Agnieszka Szudarek wykorzystuje „Głos Wielkopolanek” jako faktyczny głos kobiet z Wielkopolski w toczącym się wówczas dyskursie wokół ruchu feministycznego. Ta sama autorka napisała również artykuł „O potrzebie transnarodowego spojrzenia na „kwestię kobiecą” pod zaborem pruskim” (Szudarek, 2020, ss. 24-49), w którym przywołuje liczne teksty drukowane na łamach „Głosu Wielkopolanek”, budując obecną wówczas w Wielkopolsce narrację wobec tytułowej „kwestii kobiecej”. Agnieszka Szudarek przywołuje takie postulaty Wielkopolanek, jak na przykład przyjęcie wyższości kwestii narodowej ponad kobiecą i uznanie w tym kontekście wspólnej walki z Niemkami o prawa kobiet, za „uchybiecie godności narodowej” Polek (H.R., *Ruch kobiecy*, „Głos Wielkopolanek” 1908, 3, ss. 2-3). Jednakże, „Głos Wielkopolanek” nie lekceważył spraw niewieścich – pomimo uznania wyższości sprawy narodowej, wciąż donosił o organizowanych wiecach (*Walny wiec niewieści*, „Głos Wielkopolanek”, 1908, 7, ss. 1-5) i zachęcał do brania w nich udziału (*Program zjazdu Kobiet polskich na wiec walny dnia 10 maja 1908 roku*, „Głos Wielkopolanek”, 1908, 5, s. 1), a także relacjonował ogólne dokonania na polu działalności ruchu kobiecego na ziemiach polskich oraz poza nimi (H.R., *Ruch kobiecy*, „Głos Wielkopolanek”, 1908, 3, ss. 2-3; *Z ruchu kobiecego*, „Głos Wielkopolanek”, 1908, 6, ss. 6-7; Marya Karola, *O wychowaniu*, „Głos Wielkopolanek”, 1908, 1, ss. 5-7).

Niestety, dotychczas powstałe opracowania w sposób ogólny poruszają kwestie treści publikowanych na łamach „Głosu Wielkopolanek”. Brakuje całościowego badania działalności czasopisma i dogłębnej analizy zamieszczanych w nim treści. Istniejących opracowań jest zbyt mało, aby na ich podstawie wygenerować dokładny obraz czasopisma.

Możliwości źródłowe

Analizując piśmiennictwo odwołujące się i nawiązujące do „Głosu Wielkopolanek”, należy także pokazać opracowania, w których periodyk przywoływany jest incydentalnie, w odniesieniu do podejmowanego problemu badawczego. Przykładem może być tekst Katarzyny Wodniak „Polska prasa kobieca okresu międzywojnia w zasobach sieciowych – rekonesans badawczy”, w którym sprawdzając dostępność zdigitalizowanych numerów prasy kobiecej wzmiankowanego okresu, autorka zwraca uwagę na wciąż istniejące braki w zasobach „Głosu Wielkopolanek”, mimo że badane przez Wodniak roczniki digitalizowano niemal 20 lat temu, a istnieje dostęp do części brakujących numerów w formie fizycznej (Wodniak, <https://repozytorium.ukw.edu.pl/handle/item/7061>). Jednak pomimo braków zauważa się w tekście

możliwości, jakie stwarzają dostępne zasoby, a są nimi między innymi wykorzystanie prasy kobiecej jako świadectwa kultury popularnej i społecznej roli kobiet w II RP. Należy więc podkreślić ten postulat badawczy wykorzystania „Głosu Wielkopolanek” do analiz nad codziennością kobiecego świata w dwudziestoleciu międzywojennym.

Również Kamila Łozowska-Marcinkowska badając „Problematykę edukacji dziewcząt na łamach czasopism kobiecych w latach 1918-1939”, odwoływała się do „Głosu Wielkopolanek”. Autorka zarysowując pojawiające się w tym temacie głosy na łamach pracy kobiecej, zaznacza, że „Głos Wielkopolanek” wciąż wskazywał szybkie zamążpójście jako najodpowiedniejszą drogę dla dorastających dziewcząt (Łozowska-Marcinkowska, 2008, s. 89). Stwarza to kolejną ciekawą możliwość badawczego wykorzystywania „Głosu Wielkopolanek” i promowanych przez niego postaw wobec zmieniającej się narracji wokół kwestii feministycznych i społecznych. Warto wątek wczesnego zamążpójścia zestawzić z coraz częściej pojawiającymi się ogłoszeniami matrymonialnymi.

Ewa Maj w publikacji *Katolicka, katolicko-narodowa i narodowa prasa dla kobiet w Polsce międzywojennej: cechy czasopiśmiennictwa światopoglądowego* (Maj, 2021, ss. 71-96) przywołuje „Głos Wielkopolanek” jako tytuł związany z poglądami katolicko-narodowymi. Autorka opisuje przykład udzielenia poparcia przez redakcję Kazimierzowi Krotoskiemu w wyborach roku 1922. Maj dostrzega zatem polityczne zaangażowanie pisma oraz tworzących go ludzi, co w powiązaniu z wcześniejszym dostrzeganiem konotacji pomiędzy osobami tworzącymi redakcję a środowiskiem narodowej demokracji, tworzy kolejną możliwość badawczą dotyczącą tego, jak czasopismo mogło kształtować świadomość i tożsamość polityczną Polek.

Patrycja Kanafocka we wstępie do swojej książki *Polki w zaborze pruskim 1793-1918. Dwie przestrzenie edukacyjne, publiczna i prywatna* przywołuje „Głos Wielkopolanek”, twierdząc, że był to pierwszy znaczący tytuł prasy kobiecej w zaborze pruskim, uznając go jednocześnie „raczej owocem przemian społeczno-narodowych niż ich zacyzmem” (Kanafocka, 2014, s. 11). Takie tytułowanie periodyku ukazuje kolejną możliwość prowadzenia analizy porównawczej jego korzeni z tym, co faktycznie reprezentował poprzez publikowane treści i może dostarczyć wielu ciekawych wniosków. Kanafocka powołuje się także na to czasopismo w swoim tekście *Wielkopolskie organizacje kobiece u schyłku XIX w. a uczestnictwo Polek w przestrzeni społecznej II Rzeczypospolitej Polskiej*. Tym razem przytacza z kolei jeden z przedrukowanych na łamach czasopisma tekstów, opisujący udział kobiet w polityce (Tuchuřkowska, „Głos Wielkopolanek”, 1922, s. 1). Jawi się tutaj kolejna opcja możliwości badawczych stwarzanych przez „Głos Wielkopolanek” – analizując doniesienia relacjonujące „ruch niewieřci” w zaborze pruskim, można prześledzić, jak

kształtowała się według tychże relacji sprawa emancypacji, podejścia do niej oraz faktycznego w nią Wielkopolanek zaangażowania.

Ważnym tematem podejmowanym na łamach „Głosu Wielkopolanek”, który nie został dostrzeżony przez badaczy, jest kwestia porad dla matek. Warto postawić kilka pytań dotyczących tej kwestii, między innymi: jakie tematy dotyczące wychowania porusza „Głos Wielkopolanek”? Jakie tematy pojawiały się częściej? Jak można te porady sklasyfikować? Wyniki tych analiz mogą pokazać, jak kreowane było macierzyństwo i kobiecość na łamach „Głosu Wielkopolanek”.

Na podstawie powyżej przytoczonych przykładów widać zatem, że czasopismo to i publikowane przez niego treści stwarzają wiele możliwości badawczych. Może ono być traktowane jako świadectwo kultury popularnej i społecznej, roli kobiety, a także zachodzących na tych polach zmian, biorąc pod uwagę okres ukazywania się tytułu, to jest lata 1908-1924. Dodatkowo pojawia się aspekt zbadania tego, jak treści publikowane w tym czasopiśmie korespondują z wcześniej ukazującymi się na rynku wielkopolskim tytułami prasy kobiecej. Wzmiankowana już analiza porównawcza w tym zakresie mogłaby dostarczyć ciekawych wniosków na temat ewoluowania narracji kierowanej do kobiet przez czasopisma w zaborze pruskim. Ponadto, pojmowanie roli matki jako najważniejszej, obok roli żony, w życiu kobiety sprawia, że czasopismo to obfitowało w treści dotyczące tematyki macierzyństwa – kwestii ciąży, spraw okołoporodowych, odżywiania dzieci, troski o ich zdrowie i rozwój, wychowanie. Porady te korespondowały zaś z konserwatywno-narodowościowym charakterem czasopisma, co stwarza kolejną możliwość odczytania owych wskazówek w kontekście historycznym i społecznym epoki.

Na podstawie zaprezentowanego stanu wiedzy w aktualnym piśmiennictwie, zarówno historycznym, jak i pisany w perspektywie badań historyczno-pedagogicznych, mając świadomość niewielkiego jakościowego i ilościowego wykorzystania do badań „Głosu Wielkopolanek” oraz wiedząc, jak wieloaspektową problematykę podejmowano w tym periodyku, należy wyznaczyć dalsze kierunki eksploracji tego czasopisma. Jest to dobre źródło do śledzenia historii kobiet początku wieku XX na obszarze Wielkopolski. Czasopismo daje możliwość poznania tego, jakie podejście do zadań kobiety w życiu domowym i społecznym proponowano paniom, jakie teksty drukowano dla ich rozrywki, jakie kreacje proponowano do noszenia na kolejne sezony, jak radzono im wychowywać dzieci. Wszystkie te cechy sprawiają, że możliwości badawcze w kontekście wykorzystania tego tytułu ulegają rozszerzeniu. Prowadzenie dalszych badań nad „Głosem Wielkopolanek” umożliwi wzbogacenie wiedzy zarówno z dziedziny badań prasoznawczych, jak również badań historii wychowania.

Zakończenie

Czasopismo „Głos Wielkopolanek” oferuje całą gamę możliwości badawczych dotyczących analizy życia kobiet, ich zaangażowania w życia społeczne, polityczne, zawodowe i rodzinne. Uniwersalność publikowanych przez nie treści oraz intrygująca rozpiętość czasowa przypadająca na okres wielu burzliwych zmian, takich jak I wojna światowa czy wiążące się z jej zakończeniem odzyskanie przez Polskę niepodległości, czynią ewentualne analizy tym bardziej frapujące i potrzebne. Obecny stan badań poczynionych w zakresie „Głosu Wielkopolanek” nie wyczerpuje jego możliwości badawczych, pozostawiając wciąż wiele pustych miejsc do zapisania.

Podsumowując, „Głos Wielkopolanek” stanowi wciąż nie w pełni wykorzystane źródło historyczne, mogące przyczynić się do zbudowania pełniejszego obrazu społeczeństwa poznańskiego początku wieku XX. Wymienione wyżej możliwości badawcze jakie stwarza, a więc – badanie publikowanych na jego łamach treści jako świadectwa kultury popularnej i społecznej roli kobiety w czasach II RP, analiza promowanych przez czasopismo postaw, próba określenia sposobu kształtowania świadomości politycznej czytelniczek, a także potraktowanie go jako źródła donoszącego o postępach „ruchu niewieściego” – stwarzają dużo możliwości wykorzystania tego tytułu. Ponadto, co warto zaznaczyć, tytuł ten stał się też głosem towarzyszącym znacznym przemianom kulturowym i politycznym – przejście od życia pod zaborem pruskim do wolnej Rzeczypospolitej, a perspektywa ta otwiera dalsze możliwości badawcze ogniskujące się na zachodzących wówczas zmianach.

Wkład autorów

Autor deklaruje samodzielny wkład w powstanie pracy.

REFERENCES

Opracowania

- Cieślík, A., Stryjakowski, A. (w druku). *Oświecać i współdziałać – „Głos Wielkopolanek” jako przestrzeń promowania czytelnictwa i twórczości literackiej kobiet w zaborze pruskim*
- Franke, J. (1999). *Polska prasa kobieca w latach 1820-1918. W kręgu ofiary i poświęcenia*. Warszawa: Wydawnictwo SBP
- Kanafocka, P. (2014). *Polki w zaborze pruskim 1793-1918. Dwie przestrzenie edukacyjne, publiczna i prywatna*. Opalenica: Wydawnictwo Opalgraf, 11
- Łozowska-Marcinkowska, K. (2008). *Problematyka edukacji dziewcząt na łamach czasopism kobiecych w latach 1918-1939*. *Biuletyn Historii Wychowania*, 24(6), 85-97
- Maj, E. (2021). *Katolicka, katolicko-narodowa i narodowa prasa dla kobiet w Polsce międzywojennej: cechy czasopiśmiennictwa światopoglądowego*. *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobiety*, 1(10), 71-96
- Morawska-Tolek, J. (2024). *Wzorce matki i macierzyństwa w świetle poznańskich czasopism dla kobiet na przełomie XIX i XX wieku, rozprawa doktorska*, Białystok: Wydawnictwo HUMANICA Instytut Studiów Kobiety
- Orecka, K. (2010). *Prasa dla kobiet jako odzwierciedlenie zmiany roli i pozycji kobiety w dziewiętnastowiecznym społeczeństwie*. W: *Przeszłość – Teraźniejszość – Przyszłość. Problemy badawcze młodych politologów*. Kraków: Wydawnictwo Libron
- Sokół, Z. (1983). *Z badań nad polską prasą kobiecą w latach 1818-1939*. *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, 22, 3, 5-12
- Szudarek, A. (2019). *Kwestia narodowa i kwestia kobieca. Zadania Wielkopolanek w obliczu zastrzeżenia polityki germanizacyjnej w 1908 r. w opinii warszawskich czasopism dla kobiet*. W: M. Dajnowicz, A. Miodowski (red.), *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku: polityka w prasie kobiecej*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku
- Szudarek, A. (2020). *O potrzebie transnarodowego spojrzenia na „kwestię kobiecą” pod zaborem pruskim na przełomie XIX i XX wieku*. *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobiety*, 1(8), 24-49
- Wieland, H. (2006). *„Dziennik Domowy” (1841-1847)*. *Prace Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu. Spis zawartości prasy wielkopolskiej*, 22, 1-59
- Zaleska, Z. (1938). *Czasopisma kobiece w Polsce (Materiały do historii czasopism)*. Rok 1918-1937. Wyższa Szkoła Dziennikarska
- Zawalska, M. (1976). *Prasa kobieca. Encyklopedia wiedzy o prasie*, red. J. Maślanka. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk

Źródła

- „Głos Wielkopolanek – tygodnik społeczno-narodowy dla kobiet wszystkich stanów”
- „Głos Wielkopolanek” 1908, nr 21, Dział Ogólny, s. 1
- „Głos Wielkopolanek” 1910, nr 1, Dział Ilustrowany, s. 15
- „Głos Wielkopolanek” 1917, nr 1, Dział Ogólny, s. 15
- H.R., *Ruch kobiecy*, „Głos Wielkopolanek” 1908, nr 3, Dział Ogólny, s. 2-3
- Marya Karola, *O wychowaniu*, „Głos Wielkopolanek”, 1908r., nr 1, s. 5-7
- Młoda panienka...*, „Głos Wielkopolanek” 1908, nr 11, Dział Ogólny, s. 8
- Od Redakcji*, „Głos Wielkopolanek” 1908, nr 1, Dział Ogólny, s. 1
- Potrzebna freblanka...*, „Głos Wielkopolanek” 1908, nr 4, Dział Ogólny, s. 8

- Program zjazdu Kobię polskich na wiec walny dnia 10 maja 1908 roku*, „Głos Wielkopolanek” 1908, nr 5, Dział Ilustrowany, s. 1
- S. Tuchuřkowa, *Udział kobiety w polityce*, „Głos Wielkopolanek” 1922, nr 44, Dział Ogólny, s. 1
- Szkoła kroju szycia...*, „Głos Wielkopolanek” 1908, nr 1, Dział Ilustrowany, s. 16
- Walny wiec niewieści*, „Głos Wielkopolanek” 1908, nr 7, Dział? s. 1-5
- Z ruchu kobiecego*, „Głos Wielkopolanek” 1908, nr 6, s. 6-7
- „Tygodnik Beletrystyczny i Naukowy”
- Od Redakcyi*, „Tygodnik Beletrystyczny i Naukowy” 1885, nr 1, s. 1-2
- Przegląd literacki*, „Tygodnik Beletrystyczny i Naukowy” 1885, nr 2, s. 7
- Teatr*, „Tygodnik Beletrystyczny i Naukowy”, 1886, s. 8
- Wiadomości literackie, artystyczne, z działu medycyny i rozmaitości*, „Tygodnik Beletrystyczny i Naukowy” 1885, nr 8, s. 7
- Wiadomości literackie, rozmaitości i rzeczy bieżące*, „Tygodnik Beletrystyczny i Naukowy”, 1885, nr 1, s. 7

Źródła internetowe

- Wodniak, K. (2017). *Polska prasa kobieca okresu międzywojnia w zasobach sieciowych – rekonesans badawczy*. Repozytorium Uniwersytetu im. Kazimierza Wielkiego, <https://repozytorium.ukw.edu.pl/handle/item/7061>